

Secvențe dintr-un jurnal despre cuvinte

Simona Constantinovici*

DOI 10.62591/jhss.1.17.2026.art.7

Sequences from a Journal about Words

Abstract:

In *Sequences from a journal about words*, we will address the status and etymology of some language units that are known or have recently entered the lexicon, which have developed semantic offshoots over time, and the way we relate to them across various communicative registers. We will attempt to provide four lexical mappings concerning terms such as *inimă*, *grej*, *sticlete* și *extraneitate*. Lexical mappings are to be understood as forms of preservation and subsequent stylistic delimitation within the semantic field of specific vocables and the relationships they create in the mind of the Romanian speaker. They are meant to better highlight vocabulary dynamics and to stimulate increased interest in the philosophy of language, because any association of words within communicative circumstances that may be entirely different establishes a higher form of inquiry, a reflection leading toward the ontological space of being through words. We cannot exist outside this universe, which is an eminently semantic one.

Keywords: lexicon, semantics, lexical mapping, style, communication, language

Argument, întrebări, comparații

De-a lungul timpului, panoramarea lexicului românesc a fost făcută de lingviști în felurite moduri. Partea, supusă cercetării, dezvăluirii constante, a dat întotdeauna seama despre relevanța, conduita, dinamica și frumusețea întregului. Când discutăm despre felul cum cuvintele se dovedesc a fi mărturii ale unui trecut și cum își croiesc loc în ritmurile comunicării, activăm sistemul limbii, principiile ei de funcționare. Vedem doar porțiuni, fragmente din angrenajul lexical, o belvedere¹ incompletă, dar ademenitoare. Luăm un cuvânt, observăm din ce-i alcătuit, îl întoarcem pe toate fețele, extragem din el semnificația și o lăsăm să circule nestingerită printre înțelesurile altor cuvinte. Ne întrebăm dacă e vechi sau nou, așa cum ne hazardăm în a spune dacă un

* Professor PhD, Faculty of Letters, History, Philosophy and Theology, West University of Timișoara, simona.constantinovici@e-uvt.ro

¹ Împrumutat din franceză (cf. *belvédère*), termenul *belvedere*, un substantiv feminin în română, trimite (cf. TLF1), în subsidiar, la un cuvânt compus din italiană, *belvedere* (cf. *bel* „frumos” + *vedere*).

fruct e copt sau nu. Despre un fruct copt se poate vorbi mai mult decât despre unul verde, aflat la început de drum, neformat, încă neintrat în circuitul produselor de consumat. Fructul necopt e în așteptare, precum cuvintele care tânjesc după un spațiu fertil de manifestare. Intrând în aria polisemantică, îi spunem *context* acestui edificiu în care se stabilesc relații plurale, în tectonica sensurilor în schimbare ori în a (im)previzibilelor asocieri la nivel sintactic.

Până unde putem merge cu comparația, astfel încât să prindem sensul cât mai bine și să nu părăsim zona în care plasa de siguranță e prinsă-n vultele percepției, întotdeauna la vedere? De ordinul lucrurilor impalpabile, cuvântul e un obiect de cercetat cu puterea minții. Îi încercăm consistența structurală, suprafața sonoră, înălțimea grăitoare în spații conexe, statutul în lumea interferențelor din comunicare. Oamenii au avut nevoie dintotdeauna de cuvinte, pentru a se exprima altfel decât prin gesturi sau tăceri constrângătoare. Acesta a fost creat, a devenit instrument indispensabil, un vehicul prin care interacționăm și azi, în era digitală, cu resurse inepuizabile, plenar sau fragmentar, în funcție de cum ne-am atașat de realitate de-a lungul vieții. Cuvintele ne vorbesc întotdeauna despre niște forme ale realității cu care suntem contemporani sau cu care, la un moment dat, ne-am confruntat în rezonanța timpului. Se creează astfel legătura firească între ceea ce se întâmplă în prezent și un trecut din care putem extrage informații prețioase. Actualul duce cu sine stabilitatea unui trecut lingvistic. Dar trecutul la care ne raportăm poate fi și o altă formă de înțelegere a faptului de limbă actual. Cu câteva minute înainte de a scrie aceste rânduri, fraza în care cuvintele au încăput devine fapt sintactic de rezolvat și prin prisma unui deja trecut al semnificației. Acest lucru înseamnă că ne aflăm pe un teren metamorfozabil, care glisează între prezent și trecut, cu intuirea unui viitor.

Cuvintele trec prin procese de transformare, au biografie, se nasc, cresc și unele dispar, lăsând spații goale, care vor fi ocupate de alte unități. Lexemele se reorientează semantic ori de câte ori pătrund în sferele de comunicare, în structura unor limbaje. La frontiera unor stiluri se revelează cel mai bine cum se produce efervescența semantică a cuvintelor noastre, cum se verifică pregnanța sau fragilitatea lor. Lingviștii au încercat să demonstreze cât sunt de puternice transformările, până unde se poate ajunge cu forarea în spațiul logosului. Unele cuvinte rămân aproape intacte, valurile timpului nu le erodează, își păstrează prospețimea inițială, când încă nimic nu le-a contaminat, nimic nu a făcut parteneriat cu ele, pe o axă a combinațiilor de tot felul, din care doar sensul indelebil ar putea ieși învingător. Altele, nu puține, considerate de dată recentă, traversează orbitele unui lexic dedat la primenire și se fixează de trunchi în mod surprinzător, ca niște organisme

care-și consumă conținutul prin devorarea vecinătăților semantice ori prin etalarea unor necunoscute în planul supraetajat al stilului.

Cuvintele se află în corelație cu noțiunea de *timp*. Din ceea ce limba instaurează, în varii contexte, propunând permanent marcaje definatorii și creând perspective, rezultă că nu ar exista cuvinte în afara (axei) temporalității. Ele se supun, ca toate formele de viață, acestui concept versatil. Sunt discipline care tratează cuvintele în plan diacronic, istoria limbii, gramatica istorică, etimologia, lexicologia. Ultima dintre acestea se află în permanent dialog cu celelalte ramuri, în vasta încercare de a înțelege în profunzime fenomenele lingvistice.

Dacă în cuvinte înmagazinăm timp înseamnă că ele devin forme de viață semantică, menite să transporte istorie și cultură, într-o nevoie acută de conservare și de perpetuare. Lucrul acesta nu se vede cu ochiul liber, e necesar să ne întoarcem cu privirea spre alte orizonturi, să observăm, prin reflexul filologic de a interoga originea, cum și cât s-a schimbat la nivel de complex sonor ori la nivel semantic, ce alianțe s-au sudat ireversibil sau câte altele s-au (des)făcut în timp și încotro ne conduc legăturile firești, sedimentate sau cele vremelnice. Întreg efortul de căutare în matricea cuvintelor necesită timp. Ne întoarcem de fiecare dată la forța acestei noțiuni ca la o ancoră. E incontestabilă. Nu putem să o ignorăm când vorbim despre cuvinte.

Câteva panotări lexicale²

De la formele normate, literare, până la cele argotice sau colocviale, harta cuvintelor care dau seama despre specificitatea unei limbi poate cuprinde, în cercuri concentrice, mai multe registre, până la ultimul, cel al *periferiei lexicale*. Ne imaginăm un panou cu aceste cuvinte fixate pe hartă. Ar fi un fel de *panotare lexicală* pe viu, care ar stârni interesul pentru lexic prin vizualizare punctuală. Tot ceea ce se vede rămâne mai bine ancorat în memorie. S-ar crea alianțe între cuvintele celor care privesc și, prin extensie, între cei care le-au analizat.

Verbul *panota*, *-re* nu e consemnat în DOOM 3, nu apare nici în alte lucrări lexicografice ale limbii române, deși e utilizat destul de mult în ultimii ani, mai cu seamă în limbajul artiștilor plastici. „Am panotat. Mâine vă așteptăm la vernisaj!” postează, pe Facebook, Cristian Anghel, în 6 noiembrie 2017, relativ la expoziția de pictură a Alinei Gherasim, de la Pullman Bucharest World Trade Center. Surprinzător, în rândurile de mai sus, pentru un vorbitor obișnuit cu limba română, este folosirea verbului *panota*. Se știe că avem, în română, substantivul *panou* de

² Chiar dacă nu la modul explicit, am apelat, de fiecare dată, în confecționarea acestor panotări sau micro-incursiuni la vedere în lexicul limbii române de azi și de ieri, la lucrările lexicografice indicate la bibliografie (cf. DCR 3, DELR, DOOM 3, MDA, TLF1).

origine franceză (cf. fr. *panneau*). Împrumutat din franceză, acesta rezonează prin rădăcină (cf. *pann-*) cu alte două lexeme, variante verbale de tipul: *panneauter* și *pannoter* „effectuer un panoramique, éventuellement combiné à un travelling”. Înseamnă, ad litteram, a urca tablourile sau obiectele de artă, în general, pe panouri, a le transporta și, mai apoi, a le așeza pe pereți, pe jos, pe scaune, astfel încât să se realizeze un spațiu unic, reprezentativ pentru artistul plastic în discuție. Florica Dimitrescu, în *Dicționar de cuvinte recente*, ediția din 2013, consemnează prezența în limba română a încă trei termeni din aceeași familie neologică: *panotaj* (< fr. *pannotage*), *panotare* (< fr. *pannoter*) și *panou-solar* (< fr. *panneau-solaire*). Româna mai are două verbe asemănătoare la nivel semantic, *mapa*, *-re*, un cuvânt mai vechi, și *cartografia*, *-ere*. Acestea funcționează ca sinonime pentru termenul evidențiat, *panota*, *-re*.

Explicarea fenomenelor lingvistice, a faptelor de limbă, într-un mod accesibil, comprehensibil, e ceva spre care tindem ca ființe cugetătoare, întră sistematic, chiar dacă nu clamat, în conduita noastră de fiecare zi. În fond, tot ceea ce facem prin limbaj e să (ne) explicăm cu ajutorul cuvintelor cum stau lucrurile cu viețile noastre, cu relațiile dintre noi și ceilalți, nu facem decât să ne apropiem de lumile cu care, dintr-un motiv sau altul, ne aflăm în (im)perfectă rezonanță sau în conflict, discordanță ori nelămurire funciară. Prin explicație, aplanăm, dăm sens ori resemantizăm o realitate (nu doar lingvistică), ajustăm, domolim asperități, ne întoarcem cu fața spre un trecut despre care se pot adăuga, chiar și-n prezent, detalii de conținut, surprinzătoare, fiindcă „trăim inerent într-o logosferă, iar gândirea ne este inevitabil structurată lingvistic” (Boc, 2024: 119).

Ca ființe care trăim în sfera limbajului, pentru a consolida viziunea noastră asupra existenței, observăm, ordonăm ceea ce constatăm, suntem predispuși să facem tot timpul clasificări, tipologizăm, rescriem. În poezia postmodernă, spre exemplu, în care se mizează mult pe figurile repetiției, explicația e armătură, inerentă textuală, redundantă, reinstaurare în logosul primar. Poeții de azi scriu pentru a explica sensul vieții lor, căutarea acerbă, în limitele cunoașterii, pentru a-(și) demonstra că *a fi* e un verb în care se presimte sentimentul morții, oricât am vrea să-l estompăm, să-i scurtcircuităm potențele prin mijloace dintre cele mai creative. Cu fiecare plasare în dimensiunea complexă a lui *a fi* nu facem decât să ne pierdem în labirintul unui sentiment paradoxal, alotopic, al mutilării sau ștergerii flagrante a sensului. Limbajul uman se supune acestor legi prin care realitatea scindată și recompusă operează la limita adevărului semantic.

Limba pe care o vorbim, instalată, prin actualizare, în viața cotidiană, de la individ la individ, de la o formă de comunicare la alta, e procesare continuă a informației prin prisme diferite, cu concursul

(in)compatibilităților semantice, tangaj între manifestare și extincție. Limba are capacitatea de a dispărea aproape instantaneu în fluxul comunicațional, de a deveni irelevantă, și de a se, pe o altă orbită, recrea prin forța cu care e adusă la suprafața lucrurilor. Motor al felului nostru de a ne situa în lume, ea va lua conturul vieților noastre. Cuvintele au puterea de a prelua bună parte din felul nostru de a fi. Suntem în stare să le „domesticim”, astfel încât unități de limbă precum *sticlete*, *grej* sau *extraneitate*, care vor face obiectul următoarelor paragrafe, să nu se înscrie într-o aură de inaccesibilitate, ci să ne atragă înspre miezul lucrurilor, precum lexemul *inimă*. Cuvintele neînțelese sunt, forțând nota, asemenea stelelor de pe cer. Cu cât sunt mai îndepărtate de noi, mai străine, situabile în alte galaxii conceptuale și de identificare în comunicare, cu atât devin *realități semantice* aproape de necontrolat, cvasi terifiante, dificil de adus în ținutul confortabil al lecturilor sau al conversațiilor noastre uzuale. Cum se produce racordajul ține de conexiunile prin care suntem dispuși să transcriem realitatea, inflexiunile și virajele acesteia, să refacem toată arhitectura lumii din afară în sistemul unei limbi naturale, neosificate, predispusă la reinventare.

Inimă

Compartimentele lexicului comunică între ele. Fondul principal lexical e stabil, ne folosim totdeauna de cuvintele lui, nu foarte multe, pentru a comunica. E ca miezul unui măr. Lexicul românei, limba în sine, nu poate funcționa fără acest nucleu sau miez. Nu putem să-l ocolim fără pagube majore asupra comunicării. Îl ancorăm în orice tip de discurs. Pentru a privi în câmpul larg deschis al asocierilor semantice multiple, primul cuvânt pe care-l vom avea în vedere este *inimă*.

E timpul să ne întâlnim cu metaforele din cuvinte. Să punem pe masă un măr (cf. lat. *melum*; *mărul lui Adam*, în limbajul medical, semnifică „nodul gâtului”; *mărul discordiei* s-ar traduce prin „fructul dușmăniei, al neînțelegerii, dintre două sau mai multe persoane”) și să vedem dacă putem pătrunde cu ochiul minții dincolo de *coajă*. Mărul are un miez, adică o *inimă*. Până să ajungem la *cotor*, el se desface în părți componente, așa cum încercăm să procedăm, disecând, cu nenumăratele unități de limbă. Le punem sub lupă, cercetându-le ca pe niște cadavre, fragmentar, asemenea medicilor legiști. Sunt unele spații pe care nu le vedem de la început, insinuante forme de conservare a sensului prim. Și ne întoarcem la fruct, în mod consecvent. În cotor avem *semințe*, natura intrinsecă a mărului. Din acele semințe se vor ivi merii, apoi fructele cu caracteristici proprii, într-un circuit fără de sfârșit al naturii. Totul e ordonat. Există o simetrie a mărului, un fel al lui, unic, de a fi, așa cum există o simetrie imanentă a limbii pe care o vorbim, o natură a ei. Oamenii l-au rupt de pe-o creangă și au numit fructul *măr*. E episodul biblic, e vorba despre bărbat și femeie, despre iubire, trădare sau

excludere, despre identitate și traversarea teritoriului semantic al alterității, despre Adam și Eva. Mărul nu e mereu același, are, așadar, o istorie. Avem soiuri ale mărului, subcategorii răspândite în toate ținuturile de la noi și de pretutindeni. Ne interesează cum un astfel de cuvânt, monosilabic în română, *măr*, se leagă de unități de limbă aparent străine de noima lui, cum ajunge să consune cu o vocabulă precum *inimă* și cu altele, prezente în celelalte limbi romanice. Ambele ne conduc finalmente înspre fondul principal lexical, ne direcționează spre trecut, spre viață și spre rosturile ei.

Inima este *miezul* ființei. Ocupă spațiul interior cu cea mai mare importanță pentru legile vieții. Aorta duce sângele de la inimă înspre celelalte organe, le irigă, face posibilă înaintarea, vitalitatea. Interesant e că dicționarele dau ca echivalent semantic pentru *miez*, chiar acest termen congener, *inimă*. Provenit din limba latină (cf. *anima*) și supus, din punct de vedere fonetic, unor legi, adică lexem moștenit, se va regăsi și-n seria împrumuturilor ulterioare de proveniență latino-romanică, în structura unor neologisme de tipul *anima*, *-re/ reanima*, *-re*, *animat*, *-ă/ reanimat*, *-ă*, *animație*, *animal* (cf. lat. *animal*, *animalis* [*< lat. anima „sufletul vieții, principiu vital”*], *animalier* etc. Avem în română o sintagmă nominală de tipul *inimă de piatră*³, cu semnificația „neclintită” sau o locuțiune verbală precum *a-i lua cuiva o piatră de pe inimă*. O unitate frazeologică de tipul *a-și lua inima în dinți*, cu sensul de „a se îmbărbăta; a-și face curaj”, sau alta, precum *rău la inimă* „crud, hapsân, câinos”, se ordonează în același peisaj generat de lexemul substantival dominant. Observăm că în toate structurile frazeologice semnalate, substantivul *inimă* se însoțește cu alt termen din fondul principal lexical (*piatră*, *dinte*, *rău* etc.). Astfel, putem explica stabilitatea respectivelor locuțiuni sau sintagme în limba română, vechimea lor și bogăția semantică pe care o presupun.

Spunem *inimă de varză* sau *inimă de salată*, partea cea mai crudă, dulce, nealterată a legumei respective. Luăm apoi un enunț

³ În acest punct se pot deschide supapele cunoașterii, ca florile de lotus. *Piatră* e de origine latină, cuvânt moștenit (cf. lat. *petra*; gr. veche Πέτρα „stâncă”). Avem toponimul *Petra*, o localitate antică din Iordania, inclusă pe lista Unesco în 1985, în patrimoniul universal. E celebră pentru templele săpate direct în stâncă, cam prin secolul al VI-lea înainte de Christos. Partea de final a filmului *Indiana Jones și ultima cruciadă* (1989), regizat de cineastul american Steven Spielberg, a fost turnată acolo. Ceea ce se știe mai puțin e faptul că există și o știință desprinsă din ramura mare a geologiei, numită *petrologie*. Descrie pietrele, le află tâlcul, le clasifică, observă din ce elemente sunt alcătuite și unde pot fi găsite, în ce regiuni. *Petrologie* e împrumut din franceză (cf. fr. *pétrologie*). Ca orice știință, în timp, și-a răspândit cunoașterea și prin felurite instrumente. Consemnarea informațiilor care țin de petrologie se face prin *petrografie* (cf. fr. *pétrographie*). Pe teren românesc s-au format prin derivare termenii care aparțin aceleiași familii lexicale: *împietri*, *-re*, *împietrit*, *-ă*, *pietrar*, *pietros*, *-oasă*, *P(i)etroi(u)*, *Petreanu*, *Petru/ Petre* etc.

precum: Ne-am retras în *inima munților* pentru o vreme. *În inima pădurii* trimite tot la faptul că retragerea e profundă, în locul cel mai de nepătruns al unui spațiu cu mai multe intrări, labirintic. Alte contexte îmbie la descoperirea în universul parcelat de *inimă* a unor spații aflate în adiacență: Am fost prinși *în inima furtunii*, cu trimitere la faptul că nu ne-am putut adăposti, totul a luat-o razna. Sau: *În inima verii* mă retrag ca-ntr-un cocon. Mai putem spune: Iată-ne ajunși *în inima cursului*. Lexemul *inimă*, prin urmare, certifică prezența unui indicator lexical pe care toți îl vedem, oriunde ne-am situa. E ca-ntr-o intersecție, când ești invitat sau obligat să alegi, e ca-ntr-un punct giratoriu, unde te găsești într-o mișcare circulară, te rotești în jurul unor sensuri care pornesc de la același nod structural și semantic. O putem lua la stânga sau la dreapta, spre *inima orașului/ inima verii/ inima unui reactor nuclear/ inima bisericii*. Și încercați acum să-l înlocuiți pe *inimă* cu *miez*. Observăm cât de apropiate devin aceste vocabule. Imperfecțiunea apropierii le metaforizează, într-un circuit alimentat permanent, potrivit principiului analogiei. Metaforele lingvistice se află-n tangență cu cele eminate poetice. Există un potențial creator și aici, la fel ca-n alte compartimente ale limbii, asemănări din care deducem că structurile figurative își mobilizează, pe turnantele limbajului, esența, energia, rigoarea.

Aproape orice realitate (extra)lingvistică are o inimă a ei. *Cartea are o inimă*. Deschidem cărțile (care, și ele, ca mărul, au un cotor) și ne trezim în miezul lor, acolo unde se vede ața tipografică, acolo unde e, cum spuneam mai sus, ca-ntr-o intersecție sau ca-ntr-un sens giratoriu. Filele se pot desprinde ușor ori preferă să rămână sudate în poveste. Și aici, în acest punct, aș putea scoate și pune pe masă, lângă măr, o carte. Ce au în comun aceste două obiecte, fructul numit *măr* (cu anotimpul ce se-agață de el) și realitatea din hârtie/ celuloză, numită *carte*? Inima e sediul sentimentelor de tot felul, al iubirii, al tristeților mute, al intuiției, se află în opoziție cu creierul, care e considerat sediul rațiunii⁴, al cerebralității.

Traversăm apoi ținuturi similare din limbile romanice, într-un parcurs nebruiat, al afectivității, ne fixăm în spații care comunică pe o hartă lexicală din care limba română nu absentează. În franceză, există substantivul masculin *le cœur* (cf. lat. *cor, cordis*). În italiană, substantivul *il cuore* (cf. lat. *cor, cordis*). În spaniolă, substantivul masculin *el corazón*, similar, dacă-l raportăm la celelalte limbi romanice (cf. vechiul span. *coraçon*; a se vedea tot, finalmente, lat. *cor, cordis*, prin fenomenul derivării). În portugheză, există substantivul *coração* (cf. lat. *cor, cordis*, prin fenomenul derivării). Observăm că, la nivel de

⁴ Pascal, gânditorul francez, un encicloped, a imortalizat în *Cugetările* sale un context devenit celebru, cu alură proverbială: *Inima are rațiunile ei pe care rațiunea nu le cunoaște*.

formă și sonoritate, acesta din urmă e foarte apropiat de limba spaniolă. Câteva cuvinte din română sunt legate „matern” de rădăcina latinească, conservă, așadar, un miez semantic de început, pornind de la care, în timp, își va înscrie alte unități, potrivit consecvenței lingvistice, în efortul de remodelare a limbii prin împrumuturi latino-romanice. Să amintim câteva dintre ele, cu mențiunea că unele sunt mai vechi, altele, mai noi, integrabile în limbaje specializate: *curaj*, *cord*, *acord/ dezacord*, *acorda/ dezacorda*, *concorda*, *concordanță*, *cordial*, *cordialmente*, *cardiac*, *discordie* etc. Vedem cum *inimă*, termen moștenit din latină, are în română un coechipier nou, lexemul *cord*, detectabil în structura unor împrumuturi din limba franceză. *Curaj* e un împrumut mai vechi din limba franceză (cf. fr. *courage*; francezii au obiceiul să spună, pentru a încuraja pe cineva: *Bon courage!*). *Ranchiună*, cu sensul de „ură ascunsă și dorință de răzbunare; resentiment; pizmă, pică”, vine din fr. (F) *rancune*. Dar limba franceză îl are și pe (F) *rancœur* „tristețe, amărăciune tenace”. Ele sunt dublete etimologice, provenite din lat. *rancor*, *rancoris* (semnalat în dicționare, cf. TLFi, încă din secolul al XII-lea).

Observăm cum cuvintele își țin în timp pânza lor semantică, asemenea păianjenului neobosit. Își mută centrul de greutate, își balansează nuanțele de sens, dar arareori se destramă până la dispariție. Prind în miez (în *inima cuvintelor*) o rădăcină care vine dintr-un trecut de multe ori greu analizabil sau chiar indescifrabil. Ar trebui să fie asediate, supuse ravagiilor lingvistice, în așa fel încât să nu mai rămână din ele nimic sau doar o dără, un rest semantic irelevant. Când se întâmplă acest lucru, pânza lingvistică „deteriorată” își reorientează potențele semantice, se reface și, în locul cuvintelor „moarte”, răsar altele, cu forme și conținuturi noi.

Sticlete

Cuvintele ne pot încurca sau ne pot pune în situații neprevăzute, unele ne pot înfricoșa. Voi da un exemplu, pornind de la pronunțarea unui cuvânt într-o circumstanță dată. Pare o situație simplă, dar curând se va transforma, pentru copilul aflat la vârsta întrebărilor, într-un coșmar. Imaginația poate împinge unitatea de limbă într-o arie semantică distinctă, în care similaritatea fonică nu face decât să complice lucrurile, creând confuzie și angoasă.

În *Viață și cărți. Amintirile unui cititor de cursă lungă*, Nicolae Manolescu aduce în discuție, într-o manieră inedită, sensul unui cuvânt aparte, *sticlete*, care l-a speriat peste măsură în copilărie. Prima povestire din volumul autobiografic, o amintire pregnantă, se referă la acest cuvânt, *sticlete* (numele unei păsări cântătoare), și la frica pe care i-a provocat-o. Era în mașină când șoferul, văzând pe stradă niște polițiști, a pronunțat cuvântul *sticleți*: „Știam că sticletele e o pasăre (imi arătase

tata unul), dar nu și că așa li se zice polițiștilor de la circulație. Fapt e că mi-am imaginat imediat păsările care zburau alături de automobil, scoțând fluierături și apropiindu-și ciocurile de geamuri. Mi s-a făcut brusc frică.” (Manolescu, 2009: 11). Un cuvânt argotic, de bună seamă, adică ieșit din sistemul normelor. Un cuvânt căruia i s-a atribuit la un moment dat un alt sens, raportat la un anumit cod lingvistic, așa cum se întâmplă adesea cu lexemele unei limbi. (Avem în română și expresii în structura cărora vom identifica lexemul: *a avea sticleți în cap* și *a-i scoate cuiva sticleții din cap*.) Copilul și-a imaginat că e vorba de o invazie a păsărilor numite astfel. Le și vedea înconjurând mașina, izbindu-se de geamurile ei. De-abia seara, când au ajuns la destinație, marcat de acest episod năucitor, a înțeles cu ajutorul bunicii că e vorba despre cu totul altceva. Totuși, independent de orice explicație, imaginația a continuat să lucreze, să recreeze altfel realitatea, în conexiuni și filtre de observație imperturbabile, ficționale, în care polițiștii numiți *sticleți* erau asemenea păsărilor cu „ciocuri mari și ascuțite, din care scoteau sunetele acelea insistente” (*Ibidem*), auzite din mașină de copilul letargic. Apropierea până la suprapunere de trăsături anatomice apar prin puterea imaginativă, sunt apanajul ei, căci „Trebuie să existe, în lucrurile reprezentate, murmurul insistent al asemănării; trebuie să existe în reprezentare, replierea totdeauna posibilă a imaginației.” (Foucault, 2008: 131). Concluzia ar fi că saltul de la limba literară la argou e întotdeauna imprevizibil, „spectaculos”.

Putem merge în cercuri concentrice, până la ultimul strat de abordat, cu explorarea semantică. Să zicem că acesta va fi al registrului argotic. Se va constata că ultimul cerc de pe hartă îi aparține, pentru că ele, cuvintele din spectrul colocvial-argotic, au un statut aparte, se regăsesc la periferia lexicului, dacă privim lucrurile din acest unghi, al limbii literare, al sistemului lingvistic supus normelor. Pentru a explica acest lucru, cum un termen precum *sticlete* modelează diferit realitatea, în funcție de contextul prin care o filtrăm, am putea intra în detalii care țin de *psiholexicologie*⁵, pentru că observăm că oamenii integrează în poveștile despre cuvinte mult din istoriile personale, din modul cum se raportează la familie, la cele mai apropiate persoane, la cei din jur. Înseamnă că aceste unități de limbă ne demonstrează, și prin această explorare lexicală, o dată intrate în angrenaje contextuale, cât de multă memorie afectivă absorb, câtă cunoaștere modelează. Vocabulele de care ne amintim, care ne-au marcat în copilărie, în chip felurit, devin vehicule semantice pe axa temporalității, deoarece „[...] cuvântul cuprinde în conținutul său semnificativ tocmai esența unui „mod de a fi”. Iar individualitatea semnificatului reprezintă un model de universalitate”

⁵ Termenul, cu circulație restrânsă în română, dar prezent în alte limbi, e absorbit în ceea ce numim *psiholingvistică* sau *semantică cognitivă*.

(Boc, 2024: 218-219), un aproape reflex cognitiv, un parcurs în care cu toții ne regăsim. Pe o potențială hartă biografematică, poveștile la care ne oprim sunt astfel susceptibile, prin similitudini de tot felul, de a se intersecta și de a da sens unei memorii lexicale colective.

Grej

Într-un magazin de pantofi și poșete, vânzătoarea, stăpână pe situație, zâmbitoare, îmi explică: *E grej, nici gri, nici bej*. Mă uit lung la obiectul cocoțat pe-o etajeră. Până și culorile neutre, combinațiile cromatice, suferă nuanțări (îmi zic). Împrumutat din fr. [soie] *grège* (cf. it. *greggio*, cu trimitere, probabil, la lat. *grex, gregis* „(care se referă la) turmă, prin extensie, (la) lână nespălată, de culoare naturală”), termenul românesc trimite la culoarea naturală, brută, neprelucrată, a mătăsii (de-abia ieșite din cocon). În timp, sensul s-a îmbogățit prin apropierea de alte culori considerate a fi apropiate, din același spectru cromatic. Nu trebuie să fii artist plastic ori filolog ca să-ți dai seama că *grej* ar putea să ne conducă spre o unitate lexicală de tip hibrid (*gri + bej*). Realitatea lingvistică e însă alta, dar vorbitorul de limba română rămâne-n discursul oral creativ, mai cu seamă atunci când *grej* se constituie ca o vocabulă ciudată, cu identitate, în primă instanță, nu foarte clar delimitată. Fluturile de mătase ne poartă-n tandrețea duzilor albi, până-n coroană. Din China, Japonia și India, până-n Europa de azi, mătasea se metamorfozează, ca fluturile *grej*. Efemeritate surprinsă la lucru, în fazele unei traiectorii ascendente: ou, larvă, crisalidă, fluture. Drumul Mătăsii e acolo, în culoarea care învinge secole de civilizație, în *grej*. Și uite așa, prin vitrina unei dimineți autumnale, etichetele se desprind ușor de toarta unor poșete *vintage*. Ochiul se-ncurcă-n firele lănoase ale unei povești postmoderne, în luciul mătăsii, ca la-nceputuri.

Guler alb

Am început să mă gândesc mai intens la sensul lui *guler alb*, din sintagma *infractori cu guler alb*, de-abia când fetița mea, acum vreo zece ani, în timp ce urmăream un documentar despre închisorile americane și ajungerea în spatele gratiilor, pentru ani buni, a unor afaceriști notorii, m-a întrebat ce înseamnă, de fapt, în contextul dat, acea alăturare de cuvinte. I-am spus că e vorba despre acele persoane care beneficiază de un statut social aparte, în sensul că sunt directori de companii cu profituri impresionante, persoane care au intrat în afaceri de tot felul, multe dintre ele ilegale, murdare, afaceri care i-au transformat, peste noapte, în milionari sau chiar miliardari în euro. Au călcat strâmb, au perpetuat în greșeală și, iată-i, acum, după gratii. Am observat că tace. Ceea ce denotă că nu a mulțumit-o întru-totul răspunsul meu, dat automat, fără să mă informez în prealabil. Un răspuns pe care, de obicei, îl confecționăm pe loc, fiind siguri că nu vom da greș. Văzând că tace în continuare, intru,

cu aparatul de scanat cuvinte, până-n măduva sensului îndeobște cunoscut. Mai aduc o componentă în prim-plan: faptul că *gulerul alb*, din sintagma mai sus pomenită, aparține cămășii albe, logic (îmi dă dreptate și surâde cu tâlc), călcate, apretate, aceluși obiect vestimentar care se poartă cu cravată ori cu papion, în funcție de împrejurări. Dacă avem cămașa albă în decor, vom avea și costum. Dacă avem costum, avem, fără doar și poate, eleganță, grijă pentru detalii. Dacă avem eleganță vestimentară, vom avea și un spațiu aferent, în care personajele purtătoare de cămașă albă, cu sau fără papion, vor activa. Pauză, din nou. Mai pun, în același aranjament explicativ, și faptul că sintagma e subtil oximoronică, alătură, adică, lexeme cu semantism antinomic, chiar dacă nu întotdeauna la vedere. *Proletariatul gulerelor albe* (cf. engl. *white-collar proletariat*) e o sintagmă apărută în spațiul anglo-saxon, dar nu voi merge mai departe cu explicația. Copilul tocmai a ieșit din cameră, în timp ce rosteam ultimul cuvânt.

Deschid eseul despre semantică al lui Michel Bréal și dau peste o definiție care-mi place și care vine ca o minge la fileu pentru ceea ce am încercat să explic: „les mots sont, à leur manière, des documents historiques” (Bréal, 1897: 284). Pot fi percepute ca documente istorice pentru că, în ele, este înmagazinată o întreagă istorie. Se întâmplă mai cu seamă la cuvintele vechi, care au un trecut generos, acelea despre care se poate vorbi mult. Unele detalii etimologice și semantice vor fi aduse ca posibil argument în fața privitorului dornic de a înțelege și de a învăța. Oricum am privi întreg fenomenul, „limba își conține în sine posibilitățile nelimitate, stând mereu sub semnul creativității”, iar, în spirit humboldtian, „captivitatea în cercul propriei limbi nu este una absolută, fără ieșire, deoarece oricând ne putem situa „în cercul altei limbi”, care configurează o altă *viziune asupra lumii*” (Boc, 2024: 221).

Extraneitate

Panoramarea lexicului presupune și instalarea lexicologului pe anumite nivele sau trepte de semnificație, celule de sens în devenire, pe care cuvintele le (re)construiesc permanent, în eșafodajul unei temporalități fluide. Neologismul *extraneitate* ne obligă să întoarcem privirea spre lexemul *străin*, un substantiv masculin în limba română, cuvânt moștenit din lat. *extraneus* „care vine din afară”, la fel ca fr. *étrange*. De la *străin* îl avem pe *străinătate*, un derivat în limba română (cf. *străin* + *-ătate*). Aici, în acest punct al discuției, am putea recurge la un titlu din literatura franceză, al romanului scris de Albert Camus (*l'Étranger*, adică *Străinul*, în traducere).

Lexemul *straniu*, în schimb, cu semnificația „ciudat, bizar”, este un împrumut de origine italiană (cf. it. *stranio*). E clar că între *străin*, un cuvânt mai vechi, și *straniu*, un neologism, se creează o relație semantică de neignorant. Ele sunt dublete etimologice, pornesc de la același etimon,

lat. *extraneus*. Avem în română și substantivul feminin *stranietate*, un împrumut din it. *stranietà*. MDN propune și varianta etimologică *straniu + -ietate*. Interesant că îl avem și pe *extraneitate*, un substantiv livresc, prezent în stilul sau limbajul administrativ-juridic. Sensul prim e legat de specificul unui raport juridic în care poate să apară caracterul străin al unui element. Al doilea sens trimite la o situație juridică proprie unei persoane aflate pe teritoriul altei țări (cf. MDA). Dacă *stranietate* poate să apară în varii contexte, în limba literară, livrescă, *extraneitate*, împrumut din franceză (cf. *extranéité*), are comportament relativ restrictiv, fiind intim legat de limbajul juridic și, implicit, de semantica acestui domeniu.

Pe de altă parte, neologismul *stranietate* apare și ca termen al fizicii cuantice, în alt limbaj, unul specializat, supus unor reguli de funcționare (foarte clar delimitate). Stranietatea este un număr cuantic. Este identificat în reacțiile nucleare, la energii mari, în care s-a constatat, pe cale experimentală, că există particule care se generează numai în perechi. Pentru a da sens conceptual acestui tip de particule a fost introdus un număr cuantic, *stranietatea*, despre care aflăm că trebuie să se conserve în reacție.

Panotarea unui astfel de subiect, care vizează profilul romanic al unor cuvinte din română, ar consta într-o notare succintă, de tipul:

lat. clas. <i>extraneus</i>	
(moștenit)	
rom. <i>străin, străin(ătate)</i>	
port. <i>extraneo, estranho</i>	
span. <i>estranio, extraño</i>	
it. <i>strànio – stranietà – straniero</i>	
fr. <i>étranger – extranéité</i>	
(împrumut)	(împrumut)
rom. <i>straniu – stranietate</i>	rom. <i>extraneitate</i>
rom. <i>stranier, -ă</i>	

Secvența panotată mai sus e ca o *piramidă lexicală* formată din peste zece unități (raportabile la limbile latino-romanice), care scoate în evidență punctul de pornire (de această dată, *extraneus*, lexemul din latină, etimonul) și toate intrările care survin pe parcurs, odată cu evoluția limbii, pe calea împrumutului dintr-o limbă romanică (italiană, franceză). Italianescul *straniero* se folosește ca determinant, apare pe lângă un substantiv cu care formează o asociere nominală (*accento straniero, paese straniero* etc.). Utilizat mai cu seamă la nivelul limbajului sportiv, e de dată recentă în română, în comparație cu lexemul *straniu, -ie*, tot un împrumut din italiană, dar cu carieră consolidată în lexicul românesc. Spre exemplu, în comparație cu lexemul *ciudat*, împrumut din bulgară (cf. bg. *čudat* „minunat”), *straniu* e livresc.

Privirea noastră de investigare lingvistică merge și într-acolo. Cât de apropiate sau de îndepărtate sunt cuvintele pe axa temporalității? E mai greu de precizat cu exactitate la ce dată au intrat în limba română, mai cu seamă că unele dintre ele au pătruns pe căi diferite, la momente distincte din istoria limbii române. Frumusețea rezidă în „cântăria” lor. Fișele de *panotare lexicală* nu ar fi de prisos, pot reface trasee, reordona informații într-un mod succint⁶. Ar scoate mai bine în evidență dinamica vocabularului și ar suscita interes sporit pe partea de filosofie a limbajului, pentru că orice asociere a cuvintelor de mai sus cu altele, în circumstanțe comunicaționale care pot fi totalmente diferite, instituie o formă superioară de interogare, o reflecție care duce înspre spațiul ontologic, al ființării cu ajutorul cuvintelor. Nu putem exista în afara acestui univers care este unul semantic, absoarbe sensuri la fiecare întoarcere a noastră către nouitate, la fiecare desprindere stilistică. Numai așa vom observa mai bine cum *trecutul semantic* revine și dezvăluie o față nedesăvârșită a sensului, încă posibil de a fi explorată.

Malaxorul temporalității are capacitatea de a stoca extrem de multe unități, aproape că nu există realitate animată sau inanimată care să nu fie ori să nu fi fost atinsă de timp. Nu putem vorbi, cu alte cuvinte, de transformare, de evoluție în perimetrul semantic, fără să invocăm timpul ca substanță definitorie, în stare să gramaticalizeze în variație, să perturbe structuri de limbă considerate infailibile, să reunească, să desăvârșească stoic întregul. Orice ființă este supusă legilor temporalității, orice lucru, de asemenea. Cu aceste mențiuni, ajungem inevitabil direct în epicentrul limbajului uman. Se știe că filosofi sunt cei care, încă din timpuri străvechi, au fost preocupați de timp, de înțelegerea temporalității, au încercat să definească pertinent și nuanțat aceste noțiuni. În temeiul unor explorări la limita inteligibilului, au fost generate felurite viziuni ori concepții despre timp și despre cum este acesta perceput de către muritori, în relație strânsă cu specificitatea unui sistem lingvistic.

Ne gândim, când analizăm cuvinte și, prin extensie, texte, la Sensul care instaurează o altă realitate decât cea pe care o percepem cu toate simțurile (vizibilă, audibilă, mirosibilă, pipăibilă), o realitate construită etapizat, proiectată cu forța unei energii desprinse tot din trunchiul limbii pe care-o vorbim, dar plasată într-un peisaj explorabil,

⁶ Lumi se deschid în mozaicul imperfect și straniu al cunoașterii, când umblăm la mecanismul de funcționare a cuvintelor, la familiile lor lexice. *Breviloquență* (cf. it. *breviloquenza*; vezi și fr. *brévoquence*), spre exemplu, este un neologism care face alianță cu lexeme precum *abrevia*, *abreviere* (cf. lat., it. *abbreviare*), *brevet* (cf. fr. *bref* + *-et*), *breveta* (cf. fr. *breveter*), *breviar* (cf. fr. *bréviaire*, lat. *breviarium*) etc. Toate au un element de stabilitate, un miez, acel *brev-* care trimite la limba latină. Are înțelesul de „scurt”. Francezii îl au pe *bref*, *brève*, utilizat și ca adverb cu alură de tic, repetat adesea la nivel de discurs oral și în alte limbi, într-o comunicare din care nu lipsește efectul extraneu, ușor cosmopolit.

unde prin simț(uri) înțelegem reflectarea unui potențial creator, inepuizabil, susceptibil, adică, de a fi rescris. Rescrierea se va produce în imaginație prima dată și apoi în materialitatea cuvintelor ostenite de sensuri sau proaspete ca un miez de pâine caldă.

Concluzii

Acest demers, construit asemenea unor file dintr-un jurnal despre cuvinte, a avut ca scop marcarea unor trasee lexicale și semantice. Pentru evidențierea unor aspecte care țin de profilul cuvintelor avute în vedere, am considerat ca fiind oportună folosirea unui concept de tipul *panotare lexicală*. Cuvintele cu care ne-am familiarizat sau cele pe care continuăm să le asimilăm, în varii circumstanțe de comunicare, ne conduc înspre descoperirea unor confluente semantice și stilistice pe care limba, în universul ei complex, le reface continuu, prin operații de accentuare, eliminare, transfer sau estompare. Din această cauză, edificiul reflecțiilor asupra limbajului uman este luminat mereu altfel, în funcție de libertatea pe care o lăsăm cuvintelor să fie ceea ce sunt, niște forme de consecvență ori de efemeră existență semantică.

REFERINȚE:

Boc, Oana, *Reîntemeierea lumii prin limbaj. Idei inovatoare ale operei lui Humboldt*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2024.

Bréal, Michel, *Essai de sémantique (science des significations)*, Paris, Librairie Hachette, 1897.

Foucault, Michel, *Cuvintele și lucrurile*, traducere din limba franceză de Bogdan Ghiu și Mircea Vasilescu, studiu introductiv de Mircea Martin, dosar de Bogdan Ghiu, București, RAO International Publishing Company, 2008.

Manolescu, Nicolae, *Viață și cărți. Amintirile unui cititor de cursă lungă*, Pitești, Editura Paralela 45, 2009.

Dicționare consultate:

DELR = Ciorănescu, Alexandru, *Dicționarul etimologic al limbii române*, ediție îngrijită și traducere din limba spaniolă, de Tudor Șandru Mehedinți și Magdalena Popescu, București, Editura Saeculum, 2007.

DCR 3 = Dimitrescu, Florica (coordonator), Ciolan, Alexandru, Lupu, Coman, *Dicționar de cuvinte recente*, ediția a III-a, București, Editura Logos, 2013.

DOOM 3 = ***, *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*, ediția a II-a, revăzută și adăugită, București, Editura Univers Enciclopedic, 2021.

MDA = ***, *Micul dicționar academic*, vol. I (A-C), II (D-H), III (I-Pr), IV (Pr-Z), cuvânt înainte de Eugen Simion, prefață de Marius Sala, București, Editura Univers Enciclopedic, 2001-2003.

MDN = Marcu, Florin, *Marele dicționar de neologisme*, ediția a IX-a, revăzută, augmentată și actualizată, București, Editura Saeculum Vizual, 2007.

TLFI = <http://atilf.atilf.fr/>